

ВІДГУК
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

доктора педагогічних наук, професора кафедри педагогіки і освітнього менеджменту Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Каплінського Василя Васильовича

про дисертаційне дослідження

«ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА РОЗВИТКУ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ (30-ТІ РОКИ ХХ – ХХІ СТОЛІТТЯ)».

Дубінки Миколи Михайловича

на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Насамперед, про загальне враження про дисертаційне дослідження. Робота безперечно має рівень солідної, ґрунтовної докторської дисертації, системної, глибокої за змістом, надзвичайно інформативної, всеохопної щодо предмета дослідження (складається враження, що в ній зосереджений весь цінний «капітал», що стосується теми дослідження), гарно структурований, логічно і композиційно довершений.

Відчувається, що дисертація виросла з живого досвіду. Зміст роботи наскрізь просякнутий авторською позицією і зреалізовує солідний потенціал і ресурс особистоті дослідника. При ознайомленні з дисертаційним дослідженням думалось, як важливо разом з науковим консультантом обрати тему, яка б відповідала інтересам, професійному і життєвому досвіду дисертанта і була для нього суб'єктивно значущою.

В теорії та практиці вітчизняної педагогічної освіти накопичено чималий досвід щодо розвитку проблеми професійного самовизначення особистості, водночас ця важлива наукова проблема залишається ще недостатньо дослідженою в історичному аспекті, хоча має власну історію розвитку і характеризується різноманітністю позицій учених. Важливість і необхідність дослідження цієї проблеми (на цьому цілком слушно наголошує дисертант, підкреслюючи її актуальність) у тому, що «історіографія у минулому науки знаходить ті ідеї, формули, принципи, котрі у свій час були

незрозумілі, або відкинуті сучасниками, й набувають актуалізації тільки відтепер». Звідси необхідність чіткого розуміння тенденцій процесу самовизначення особистості як об'єкта активності в контексті історичного та сучасного розвитку суспільства, розкриття механізмів даного процесу, виявлення рушійних сил, детермінант, що визначають його спрямованість та якісний зміст».

При наявності в арсеналі педагогічної науки робіт, присвячених розв'язанню цієї проблеми бракує фундаментального дослідження розвитку проблеми професійного самовизначення особистості. У зв'язку з цим докторська дисертація на тему *«Теорія і практика розвитку проблеми професійного самовизначення особистості в наукових дослідженнях (30-ті роки ХХ – ХХІ століття)»* як цілісне системне дослідження цієї проблеми в гармонійній єдності її історичної, теоретичної і практичної складових є актуальною і своєчасною, оскільки забезпечує системне бачення особливостей становлення і розвитку проблеми самовизначення в історичній ретроспективі та комплексно висвітлює позиції науковців щодо теорії та практики розв'язання важливих завдань самовизначення.

Обґрунтування актуальності теми дослідження подане через твердження про те, що історія педагогічної науки є засобом розбудови нового знання і нам, сучасникам, передусім, потрібно зрозуміти той вид наукової історико-педагогічної думки, що домінував на початку перших зв'язків історико-педагогічної науки та проблеми самовизначення й був відображений у дослідженнях науковців у 30-ті роки ХХ – ХХІ століття (с.35-37). Вказаний ракурс витримано у структурі роботи, аналізі джерелознавчого контексту, що лаконічно доповнено конкретикою змістового наповнення та в узагальненнях і висновках.

Аспект проблеми професійної діяльності людини подано як симбіоз соціального та особистісного, що мав одні відтінки у 30 – 40 роках і у сучасній реальності (с.35). Ідея політехнізації навчання представлена як така, що відображає актуальні запити соціального замовлення освітній системі

(с.37). Огляд історіографічних досліджень здійснено з ретельним виокремленням персоналій та аргументованим обґрунтуванням їх наукового доробку (с.36-39). Випадкових прізвищ немає.

Методологічну основу дослідження становлять базові наукові підходи, з – поміж яких варто виокремити парадигмальний (с.59) з обґрунтуванням його основних параметрів. Дотримання даного підходу підтверджено змістом підрозділу 2.1 (с.167-169), підрозділу 3.3 (с.280-284), тобто даний підхід не просто задекларований, а був реально втілений у рецензованому дослідженні.

Аналіз досліджень у зарубіжних джерелах відображає авторську позицію щодо достеменної поінформованості та обґрунтованого на цій основі оцінювання значущості внеску теорії і водночас підкреслення її певної обмеженості. Прикладом може бути аналіз раціоналістичного підходу (с.66). Доречно вказати на дискусійну манеру викладу матеріалу, зокрема щодо «Я – концепції» Р. Бернса (с.67). Автор уникає безапеляційних, бездоказових тверджень.

У підрозділі 2.1. виокремлення понять історіографія та джерелознавча база обґрунтовано з посиланням на праці науковців (с.84). Це забезпечило не лише їх розмежування (що не завжди практикується дослідниками історико - педагогічних проблем), а й сприяло ґрунтовному аналізу витоків, еволюції та сучасного стану вивчення окресленої проблематики.

У підрозділі 1.3. проблеми професійного самовизначення особистості розглянуто через призму психологічного, соціально-педагогічного, соціального та педагогічного (с.101-1-5) (це не тавтологія), що дало змогу розлого представити узагальнення досліджуваної наукової категорії, вказавши при цьому на ціннісно-змістову природу. Такий погляд не є типовим, стереотипним і тому поглиблює теоретичну значущість роботи.

Об'ємна джерелознавча база систематизована і компактно за визначеним автором алгоритмом подана у таблицях: 1.1.4.1 (с.121); 1.1.4.2 (с.126); 1.1.4.3 (с.135); 1.1.4.4 (с.142). Такий підхід сприяв чіткому

виокремленню періодів та етапів періодизації розвитку досліджень професійного самовизначення (с.144).

Самобутнім науковим продуктом автора є матеріал підрозділу 3.3 (с.278), де йдеться про вплив освітнього середовища і ЗМІ на формування професійного самовизначення. Варто вказати при цьому лише на один факт, а саме – на обґрунтування власної позиції щодо «лінійної педагогіки» та «середовищного підходу». Не ігнорується при цьому класична історико-педагогічна спадщина (с.285, с. 318).

Упорядкувати матеріал розділу 4 було не простим завданням, оскільки йшлося про діяльність і наукових товариств та організацій, а також фундаторів педагогічної думки. У цьому контексті заслуговує схвальна пропозиція автора подати бібліографію Г. Костюка, що була підготовлена Державною науково-педагогічною бібліотекою (с.322). У такому варіанті вдалося поєднати обидва вказані блоки.

У підрозділі 4.2. здійснено аналіз проблеми професійного самовизначення у працях провідних науковців у кін. 50-х – 80-і роки. Зміст даного пункту підтверджує намагання автора діяти неупереджено і збагачувати науку вагомими висновками на основі опрацювання та систематизації джерельної бази. Підтвердженням є висвітлення внеску у розробку даної проблеми на с.329-330) та продовжену у працях на с.331-332. Дотримуючись принципу хронологічної послідовності, автору вдалось охопити увагою об'ємний історико-педагогічний період та компактно резюмувати напрацювання (с.334).

Теоретична канва дослідження доповнена прикладами практики радянської школи з акцентом на наміри професіоналізації через діяльність МНВК (с.340-342). Вражаючою при цьому є статистика роботи таборів праці та відпочинку, зокрема у Луганській області (с.342).

Поєднання наукового пошуку у питаннях професійного самовизначення та практики реалізації новацій у цій царині самобутньо представлено на основі визнання значущості наукових та практичних доробок

В. Сухомлинського і І. Ткаченка (с.343-347). Слушним є висновок про те, що у 50-70-х роках І. Ткаченко практично розробив основи теорії та запровадив у практику продуктивне навчання, яке у Європі почало розвиватись лише у 90-х роках (с.347).

Сучасний зарубіжний досвід із реалізації завдань професійного самовизначення (розділ 5) привертає увагу особливою авторською інтерпретацією таких граней, як торська і менторська підготовка та студентське самоврядування (с.425-428).

Особливу увагу варто зацентрувати на гармонійній структурі роботи. У підрозділах кожного розділу відображається чітка послідовність і логіка наукового пошуку, образно кажучи, компас, який спрямовує дослідницькі дії на результат. Від теоретико-методологічних основ дослідження проблеми формування самовизначення особистості, а саме з'ясування і обґрунтування його концептуальних засад, історіографії, вивчення джерелознавчої бази і термінологічного поля професійного самовизначення особистості, періодизації розвитку досліджуваного феномену, далі цілком логічного вивчення теорії та практики формування основ самовизначення в Україні в зазначений історичний період: тенденцій розвитку змісту освіти, особливостей особистісно-професійного самовизначення учнівської молоді, системи профорієнтації в Україні.

Услід за визначенням фундаментальних основ дослідницький пошук спрямовується в русло обґрунтування механізмів реалізації професійного самовизначення молоді у процесі адміністративно-правового регулювання взаємодії державних органів влади та масмедіа в Україні у 30-х роках ХХ – ХХІ століття шляхом вивчення нормативно-правового та організаційно-педагогічного забезпечення реалізації самовизначення в різні історичні періоди, аналізу діяльності професійно-освітніх асоціацій та організацій щодо професійного самовизначення особистості, впливу освітнього середовища та засобів масової інформації на формування професійного самовизначення особистості.

Логічно в структуру дослідження вписується і знаходить належне місце розділ 4. «Дослідження вітчизняними вченими проблеми професійного самовизначення у наукових доробках у 30-ті роки ХХ – ХХІ століття», конкретизований результатами аналізу проблеми професійного самовизначення у змісті діяльності наукових товариств та організацій і фундаторів педагогічної думки у 30–50-ті роки ХХ століття, стану розвитку проблеми професійного самовизначення у працях провідних науковців у кін. 50-х – 80-ті роки ХХ століття та напрямів розвитку проблеми професійного самовизначення у дослідженнях науковців з 90-х років ХХ століття до сьогодення.

Чітко вироблені у стартовому розділі теоретико-методологічні позиції підтверджені наступними трьома розділами стали для дисертанта надійним *методологічним орієнтиром* і вивели дослідження на *фінішну пряму* – історико-педагогічні рефлексії вітчизняних учених про компаративістські дослідження феномену через аналіз основних тенденцій розвитку професійного самовизначення та вироблення практичних рекомендацій щодо використання кращого вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Базове поняття дослідження містить у собі всі ключові ознаки досліджуваного феномену як «аспекту соціалізації, в якій індивід набуває готовності до самостійної, творчої діяльності на основі усвідомлення і суб'єктивного співвіднесення суспільних вимог з власними потенційними та наявними здібностями, комплексом внутрішніх умов, набуваючи здатності до самостійного прийняття рішень відносно важливих життєвих цілей, які мають сенс як для самого суб'єкту, так і для суспільства».

Цікаво і метафорично автор формулює сутність рушійної сили самовизначення через об'єктивні протиріччя в системі «можу – хочу – маю – вимагають», які є наслідком самої природи людини як суспільної істоти.

Оцінюючи з цих позицій зміст дисертації, підкреслимо, що вона відповідає вимогам сьогодення і є вдалою спробою розв'язання поставленої в ній проблеми шляхом поетапного виконання відображеного у вступі чіткого

і конкретно окресленого кола науково-практичних завдань, які всебічно відображають весь дослідницький цикл, стають орієнтиром і забезпечують чітку логіку і послідовність дослідження, що відобразилась в їх ключових словах: проаналізувати, обґрунтувати, дослідити, схарактеризувати, систематизувати, здійснити аналіз, виявити, проаналізувати сучасний стан, окреслити перспективні напрямки.

Кожне положення наукової новизни формулюється конкретно і чітко як науковий результат. Системне дослідження теорії і практики формування професійного самовизначення в окреслених хронологічних межах (30-х рр. ХХ – ХХІ століття) дисертантом проведено вперше. Суттєвим внеском в історію педагогіки є глибокий історіографічний аналіз проблеми, авторське визначення термінів «самовизначення особистості», «професійне самовизначення»; авторська періодизація розвитку проблеми професійного самовизначення особистості, чітко окреслені тенденції розвитку професійного самовизначення.

В роботі чітко розмежовано одержані наукові положення і прикладні результати, що впливають з теоретичного доробку здобувача. Оцінюючи дослідження з точки зору його корисності, зокрема орієнтованості на практику, оскільки воно писалось не ради збільшення кількості наукової продукції, яка часто перетворюється в мертвий багаж, а для людей, в даному випадку для педагогів, для прогресу, ради сприяння якості освіти, підкреслимо *практичну цінність* роботи, а саме, цінність її висновків, узагальнених положень, рекомендацій, що, *по-перше*, можуть бути використані для наукових розвідок з історії професійної освіти, історії педагогіки, для розв'язання практичних завдань професійного самовизначення в середовищі закладів загальної середньої, позашкільної та вищої освіти; *по-друге*, уможливають суттєве доповнення змістового компоненту циклу дисциплін професійної підготовки здобувачів вищої освіти, що сприятиме підсиленню інтелектуально-пізнавального потенціалу та збагаченню практичного досвіду майбутніх фахівців, вдосконаленню їх

фахового рівня; стимулюватиме до критичної оцінки існуючих освітніх систем щодо їх історико-педагогічної значущості; *по-третє*, в можливості їх спроектовання на сучасне полікультурне освітнє середовище України. Впевнений, що наукова новизна і практична значущість забезпечать подальшу життєвість цього дисертаційного проекту.

Всі інші наші характеристики дослідження подамо у вигляді ключових характеристик, а це: *абсолютне дотримання* нових вимог до наукового дослідження; *відповідальний підхід* до дослідження проблеми на всіх його етапах; *системне бачення методологічних позицій* та опора на них на кожному етапі дослідження; *чіткість, лаконічність та адекватність* визначення базових понять, пов'язаних з темою дисертації; ретельний і виважений підхід до аналізу *наукових джерел*; наявність і відчутність *власної наукової позиції* автора; кожен ключовий елемент результатів дослідження знайшов своє відображення в публікаціях (про це свідчать їх теми, які «йшли в ногу» з логікою та поетапністю дослідження); *цілісність* дослідження, *всеохопність та гармонійне поєднання* всіх його компонентів; *вдала композиційна структура*; *логічна довершеність*; бездоганна науково-педагогічна й мовно-стилістична грамотність; *збалансованість* висновків.

На завершення хочу сказати, що читав дисертацію не тільки з інтересом, а і з глибокою повагою до дисертанта, оскільки в її змісті відчувались його інтереси, його вмотивованість. Зміст пропущений через себе і наповнений собою. Однак, ідеальна робота – це мертва робота, рафінована, якщо в ній немає місця для дискурсу. Тому, цілком позитивно оцінюючи роботу, варто висловити певні міркування у порядку наукової дискусії:

1. Окреслення предмету дослідження чи варто розпочинати із нормативно-правової бази, яка має бути представлена, але не домінуючою, тим паче, що в обґрунтуванні хронологічної межі дослідження даний концепт є підсумковим та узагальнюючим (с.41).

2. Розкриваючи зміст базових наукових підходів, які становлять методологічну основу дослідження, вказано на дерменевтичний (с.60). Варто

2. було б розлогіше висвітлити його зміст та висловити застереження щодо етичних кордонів його застосування.

3. У підрозділі 1.3. самовизначення трактується як соціально – педагогічна проблема, а джерельна база, на основі якої здійснювався аналіз, є переважно психологічною (с.103-108). Доцільно підсилити аргументами виокремлення психологічного контексту.

4. У п. 3.3. йдеться про вплив на професійне самовизначення ЗМІ (с.293-297). Матеріал подано доволі схематично і тому не висвітлено достатньою мірою глибину сутності проблеми та особливо наслідків впливу на сучасну молоду людину.

5. Висновки до р. 5 є поверховими і не відображають повною мірою об’ємний напрацьований автором матеріал (с.442-443).

Загальний висновок. Висловлені побажання переважно стосуються форми, і не принижують цінності дослідження, яке є актуальним, логічно довершеним, має високий науковий рівень, беззаперечну наукову новизну, теоретичне і практичне значення, а його результати є прогностичними. Аналіз публікацій Дубінки М. М. засвідчує їх відповідність як кількісну, так і якісну змісту дисертації, використані в роботі ідеї інших авторів мають відповідні посилання. Все вищезазначене дає підстави для висновку про те, що виконана дисертаційна робота «Теорія і практика розвитку проблеми професійного самовизначення особистості в наукових дослідженнях (30-ті роки ХХ – ХХІ століття)» повністю відповідає вимогам до робіт такого рівня, а її автор Дубінка Микола Михайлович заслуговує на присвоєння йому ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Рецензент:

доктор педагогічних наук, професор
кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

 Каплінський В.В.

Каплінський В.В.
Александрова А.В.
10

